

“EŞREF-İ MAHLÛKAT” İLE “EŞ’ŞER-İ MAHLÛKAT”
ARASINDA İNSAN, EKOLEŞTİRİ VE *DÜZ*
DÜNYACILAR ROMANI

THE HUMAN BETWEEN “THE MOST NOBLE OF
CREATURES” AND “THE MOST WICKED OF
CREATURES”, ECOCRITICISM AND THE *DÜZ*
DÜNYACILAR NOVEL

Hülya KAŞIKCI*

ÖZ

Ekoleştirir, 20. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan ve küresel ısınmadan temiz su ihtiyacına, canlı çeşitliğinin azalışından kuraklığa giderek derinleşen ekolojik krize dikkat çekmeye ve buna karşı önlem almaya çalışan politik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, temel olarak yeryüzünde yalnız olmadığımızın altını çizerek tüm canlıların eşit olduğu ve var olduğu için yaşam hakkına sahip olduğu fikrine dayanmaktadır. Ekoleştirir, insanla çevresi arasındaki ilişkiyi inceleyerek ekolojik prensiplerin edebiyata uyarlanması ve böylece yüzyıllardır egemen olan insan merkezci anlayışı yerinden ederek yeryüzü merkezliliği hedefler. Çalışmada Sezgin Kaymaz’ın *Düz Dünyacılar* (2023) romanı ekoleştirel perspektifle analiz edilecektir. Hayvanlara yönelik şiddet konulu alan roman, ekoleştirinin temel ilkesi olan bütünsellik fikrinden hareket etmektedir. Bu çerçevede roman, zaman zaman dini referanslarla da meşruiyeti sağlanan insan merkezci söylemi eleştirip reddederek insanlara uyanma çağrısında bulunmaktadır. Bu nedenle, romanda, bütünün bir parçası

* Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kilis, Türkiye, hulyakasikci1991@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9371-0567>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 30.03.2025
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 10.06.2025

olduğumuz ve birbirimize bağlı olduğumuz vurgusu yapılırken yeryüzüne, yeryüzündeki tüm canlılara karşı sorumlu olduğumuz sıklıkla hatırlatılır. Hayvanlara yönelik zulmün yasalaştığı, nefretin aşılandığı ve kötülüğün sıradanlaştığı günümüzde konuya tekrar tekrar eğilmek gerekmektedir. Çalışma, romanın getirdiği ekolojik bilinci ön plana çıkarmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekoeleştiri, Edebiyat, Roman, *Düz Dünyacılar*, Sezgin Kaymaz.

ABSTRACT

Ecocriticism is a political approach that emerged towards the end of the 20th century and attempts to draw attention to the deepening ecological crisis from global warming to the need for clean water, from the decrease in biodiversity to drought, and to take precautions against it. This approach is fundamentally based on the idea that all living things are equal and have the right to live because they exist, underlining that we are not alone on earth. Ecocriticism aims to adapt ecological principles to literature by examining the relationship between humans and their environment, thus displacing the anthropocentric understanding that has dominated for centuries and becoming earth-centered. In this study, Sezgin Kaymaz's novel *Düz Dünyacılar* (2023) will be analyzed from an ecocritical perspective. The novel, which deals with violence against animals, starts from the idea of holism, which is the basic principle of ecocriticism. Within this framework, it criticizes and rejects the anthropocentric discourse, which is sometimes legitimized by religious references, and calls on people to wake up. Therefore, while emphasizing that we are part of the whole and interconnected in the book, it is frequently reminded that we have a responsibility towards the earth and all living things on earth. In today's world, where cruelty towards animals has become legal, hatred has been instilled and evil has become commonplace, the issue needs to be addressed again and again. The study aims to highlight the ecological awareness brought by the novel.

Keywords: Ecocriticism, Literature, Novel, *Düz Dünyacılar*, Sezgin Kaymaz.

GİRİŞ

“susuzluğunu gidermek isterken, susuzluğu arttıkça arttı
ve içerken, gördüğü güzelliğin hayaline kapılıp
umuduna âşık oldu, cisim olduğunu düşündü hayal olanın
hayret eder kendisi, kendi yüzüne ve hareket etmeden
aynı yerde kalır.”

Publius Ovidius Naso, Dönüşümler I-XV

Antik Yunan mitolojisi karakterlerinden Narcissus, susuzluğunu gidermek üzere bir su birikintisine yönelir. Eğilir suyun yüzüne. Gördüğü yansıması karşısında o kadar etkilenir, o kadar büyülenir ki kendinden, ayrılamaz gördüğünden (Naso, 2020: 89). Çevresi yoktur o anda, su yoktur, hava yoktur, börtü böcek, ağaç çiçek, kedi köpek yoktur. Kendisi dışında, kendi arzuları dışında hiçbir şeye, hiçbir varlığa yer yoktur. Öylece seyrederek kendini, kendi büyüyle. Öylece erir gider ve öylece silinir yeryüzünden. İnsanın kendi büyüüne kapılıp kendini merkeze alıp kendinin bütünden ayrı ve bütünün üstünde olduğu sanısıyla kendine odaklanması, sonunu da getirmektedir. Sanayileşme, göç, çarpık kentleşme, hızlı nüfus artışı gibi pek çok sebeple bütüne verdiği zararı umursamayan insan, Narcissus gibi kendi büyüünün etkisinden çıkamıyor. Tüketim ve sömürü üzerinden işleyen sistem; doğayı da nesne olarak görüp sömürmekte, tüketmekte ve yok etmekte ısrarcı. Küresel ısınmaya, iklim krizine, temiz su ihtiyacına, canlı çeşitliliğinin yok oluşuna, orman yangınlarına, kuraklığa tanık oluyoruz; yok oluyoruz gün be gün. Bu tanıklık, elbette, her zaman sessiz bir tanıklık değil. Ekoeleştirir¹ tam da bu sebeple, bu gidişe sessiz kalmama ve insanla insan dışı arasındaki ilişkiyi irdeleme üzerine ortaya çıkmaktadır. Narcissus hikayesine dönecek olursak, ekoeleştirir, suyun yüzünde görünen tek suretin kendisi olmadığının farkında olarak, bütüne bakarak, o suyun yüzeyine yansıyan insan dışındakilerin ve hatta bizatihi, o suyun da insan kadar önemli ve değerli olduğunu göstermek, görme açısını genişletmek amacını taşımaktadır. Yeryüzünün insana hizmet etmek için olmadığının anlatısıdır. Ekoeleştirirye göre, her canlının bir diğeriyle bağı vardır. Her varlığın, sadece ve sadece, var olduğu için yaşama hakkı vardır. Varlık, başkası için var değildir. Kendinde değerlidir. Bu nedenle, varlıklar arasında hiyerarşiye de yer yoktur. Birinin diğeriye daha çok tercih edilmesi, birinin diğeriye üstünlüğü söz konusu değildir.² Dolayısıyla insana

¹ Kavram Ufuk Özdağ tarafından çevreci eleştiri olarak Türkçeleştirilmiştir. Bununla beraber pek çok yazar tarafından da çevreci eleştiri olarak çalışılmaktadır. Ne var ki, “çevre” merkezinde insanın olduğu bir anlatıyı çağrıştırdığı için kimi yazarlar tarafından çevreci eleştiri yerine ekoeleştirir terimi kullanılmaktadır (Bkz. Akıllı ve Şahiner, 2003: 9). Ben de bu sebeple kavramı ekoeleştirir olarak kullanmayı tercih ediyorum.

² Bütünsellik, içsel değer, kendinde değer, yeryüzü merkezilik gibi kavramlar “derin ekoloji hareketi” ile ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede derin ekoloji hareketine dair Arne Naess ve Aldo

da bir kutsallık atfedilmez. Aksine ekoeleştirir, insan merkezci anlatılara bir başkaldırı, bir karşı çıkıştır. Bu genel çerçeveden hareketle, çalışmada, Sezgin Kaymaz'ın *Düz Dünyacılar* (2023) romanı ekoeleştiril perspektifle incelenecektir. Zira, *Düz Dünyacılar*, yeryüzündeki tek varlığın insan olmadığının farkında olan, insanın diğer varlıklar arasında bir varlık olduğunun bilinciyle yazılmış, mizahi yönü güçlü, hikâyesi her an bir yerlerde yaşanması mümkün gerçeklikte bir roman. Hayvanlara yönelik şiddetin konu alındığı ve güçlü bir insan merkezcilik eleştirisi sunan roman, yeryüzünde yalnız olmadığımızın altını kuvvetle çizmekte ve Kaymaz'ın güçlü kalemî aracılığıyla hayvanların sesinin duyulmasını sağlamaktadır. Nitekim, ekoeleştirir de “hayvan ekolojisi adı altında onlara karşı yapılan olumsuz davranışları inceleyerek bu canlıların sesi olmaya çalışır.” (Kuru, 2022: 49). Hayvanlara yönelik şiddetin, şiddet biçimlerinin arttığı, kötülüğün sıradanlaştığı ve hatta yasalaştığı günümüzde, romanı ilgili bakış açısıyla ele almak, olanı göstermek ve olması gerekeni sorgulatmak bakımından önem arz etmektedir. Bu çerçevede yazıda öncelikle insan merkezcilikten bahsedilecek, ardından ekoeleştirisinin ne olduğuna dair kuramsal tartışma yürütülecek, son olarak, *Düz Dünyacılar*, ilgili yaklaşımla tartışmaya açılacaktır.

1. SUYUN YÜZÜNE YANSIYAN BÜTÜNÜ GÖRMEK: EKOELEŞTİRİ

“... kör bakarsan kör olur her gördüğün senin, göz dediğin de körlüğün olur o zaman senin.”³

Dilsel, bilişsel ve fizyolojik bazı farklılıklar, insanın kendisini diğer canlılardan ayrı ve üstün görmesine neden olmuştur. Düşünme, konuşma, beyin büyüklüğü, iki ayak üzerinde durma gibi nedenler insanın kendini kendi dışında gördüklerinden ayırmasında etkindirler. Üstünlük algısı/ sanrısıyla insan, kendi dışında gördüğü herkesin ve her şeyin kendisine hizmet ettiği düşüncesi ve etmesi gerektiği bencilliğiyle hareket etmektedir. Tam da bu noktada, Akıllı ve Balcı'nın sorusu oldukça önem arz etmektedir: “Biz *kim* oluyoruz?”. Yazarlar, bu soruya Batı'da verilen cevabın yüzyıllardır “insanmerkezci, hayvanları ötekileştirici ve hayvan hak ve özgürlüklerini yok sayan cevaplar” olduğunun altını çizmektedirler (Akıllı ve Balcı, 2017: 127). Bu çerçevede Paola Cavalieri'ye referansla, başka türlerle aynı dünyaya ait olsalar da *Homo sapiens*'in birinci sınıf, *Homo sapiens* dışında kalan türlerin de ikinci sınıf olarak görüldüğünü belirtmektedirler. “Diğer türler ikinci sınıf statüye hapsedildiklerinden ve insanların en önemsiz çıkarları bile başka türlerin hayati çıkarlarından üstte konumlandırıldığından, hayvanlar

Leopold'un eserlerine bakılabilir. Ayrıca sığ ve derin ekoloji farkı, derin ekolojinin ilkeleri ve eleştirileri için bkz: Şakacı, Bilge Kağan ve Merve Günesen (2023), *Derin Ekoloji ve Derin Ekolojinin Düşündürdükleri*, Akademik Düşünce Dergisi: 67-83; Arıkan, Engin (2020), *Çevreci Düşünce ve Çevre Hukuku İçin Radikal bir Kılavuz: Arne Naess'in Derin Ekoloji Yaklaşımı*, TAÜHFD: 191-220.

³ Kaynak belirtilmeyen tüm epigraflar *Düz Dünyacılar*'dan alınmıştır.

insanların damak tatları, eğlenceleri ve merakları uğruna zarar görmekte ve öldürülmektedirler.” (2017: 122).

Hayvanların var olup olmamaları, akıllarının ve/ya fikirlerinin olup olmaması, öz bilinçlerinin varlığı/ yokluğu, acı çekip çekmedikleri gibi sorular üzerinden hayvan konusu tartışmaya açılmış ve bir bakıma, bu sorular, insanı merkeze alırken hayvanların ikincil konumda görülüp insana hizmet etmesine de bir meşruiyet zemini oluşturmuştur. Bu çerçevede, Aydınlanma'nın amentüsü haline gelen *cogito ergo sum* insan merkezci yaklaşımın felsefi meşruiyetini oluştururken, biraz daha geriye gidildiğinde dinin de bu yaklaşımın oluşumunda önemli rolünün olduğu görülmektedir. *Hayvan Özgürleşmesi* kitabında Batı'nın hayvanlara yaklaşımında Yahudilik ve Antik Yunan olmak üzere iki kökeni olduğunu söyleyen Singer, buna dair tarihsel süreci Hristiyanlık öncesi, Hristiyanlık dönemi, Aydınlanma ve sonrası olarak üç bölüme ayırır (2005). Bu çerçevede, Hristiyanlık öncesinde evrenin yaratılışını başlangıç noktası olarak belirler ve “Kutsal Kitap'taki yaratılış hikâyesi, İbrani halkının insan ve hayvan arasındaki ilişkinin doğasını nasıl tasavvur ettiğini apaçık ortaya koyuyor.” der (2005: 258). İlgili hikâyede Singer, Tanrı'nın insanı kendi suretinde yarattığını söylemesinden ya da tersten bir bakışla insanların Tanrı'yı kendi suretinde yaratmasından yola çıkarak “bu düşünce[nin] insanları bütün canlılar arasında Tanrı'ya benzeyen tek canlı olarak evrende özel bir konuma yerleştir[diğini]” ifade eder (2005: 258). Hristiyanlık ise zamanla “Yahudi ve Yunan yaklaşımlarını birleştir[miş]” ve “din, Roma İmparatorluğu döneminde kurul[up] güçlen[miştir]” (2005: 261). Hristiyanlık bu kapsamda insanın, ruhunun ölümsüz olması dolayısıyla diğer canlılar arasında biricik olduğunu vurgular. Buna göre, “dünyadaki bütün varlıklar arasında sadece insanların kaderinde fiziksel ölümden sonra yaşamak vardı. Bundan tamamıyla Hristiyanlığa özgü olan, insan hayatının her türünün kutsal olduğu fikri doğdu.” (2005: 263). Ayrıca yazar, şu hususun altını çizer:

“Çoğu Doğu kaynaklı olmak üzere hayatın her türünün kutsal olduğunu savunan bazı dinler vardır; birçok dinde de bir insanın kendi toplumsal, dinsel ya da etnik grubunun bireylerini öldürmesi büyük bir günah kabul edilir; ama her insanın hayatının -ve sadece insanların hayatının- kutsal olduğu görüşü Hristiyanlıkla birlikte yayıldı. Bu görüşe göre, yeni doğmuş bebeğin, hatta rahimdeki ceninin bile ölümsüz bir ruhu vardır ve dolayısıyla hayatı yetişkinlerinki kadar kutsaldır.” (2005: 263).

Lynn White da ekolojik krizin tarihsel kökenlerini incelediği ufuk açıcı makalesinde dinin ekolojik bozulmanın başat faktörlerinden olduğunu vurgular (White, 1967). Buna göre Hristiyanlık, Yahudilikten miras aldığı yaratılış hikâyesi ile insanı ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmiştir. İnsanın hayvanlara isim

vermesi, onlar üzerinde hâkimiyet kurmasına imkân tanımaktadır. Ek olarak, ilgili anlatıda insanın kilden/ balçıktan yaratılması onu doğanın bir parçası olduğunu gösterse de Tanrı suretinde yaratım insanın kendini üstün görmesine, doğanın da insana hizmet etmek için var olduğu fikrine neden olmaktadır (1967: 1205). Bu çerçevede White, doğanın yegâne varoluş nedeninin insana hizmet etmek olduğuna dair anlayışı terk etmeden ekolojik krizi önlemenin mümkün olmadığını dile getirmektedir (1967: 1207).

İnsanın kendi dışında gördüğüne karşı ayrıcalıklı konumu İslamiyet'te de benzerlik göstermektedir⁴. Secde Sûresi'nde yaratılıştan şu şekilde bahsedilir: "Yarattığı her şeyi güzel yaratan ve insanı yaratmaya bir çamurdan başlayan O'dur. Sonra da onun soyunu süzölmüş bir özden, değersiz bir sudan yaratmıştır. Sonra onu düzenli bir şekle sokup, içine kendi ruhundan üfürdü." (es- Secde, 32/7-9). İnsanın çamurdan ve/veya sudan yaratılmışken yaratıcının insana kendi ruhundan üflemesi onu değerli kılarak yaratıcıya yaklaştırır. Yaratılışın yer aldığı bir diğer sûre, Bakara sûresidir. Otuz dördüncü âyeti, insanın meleklerden ve şeytandan üstünlüğüne işaret eder: "Ve meleklerle: 'Âdem'e secde edin' dedi. Melekler hemen secde ettiler. Yalnız İblis kibrinin esiri oldu ve secde etmedi. İnkârcılardan oldu." (el- Bakara, 2/34). İnsan, kendisine secde edilecek kadar kutsallaştırılır. Ek olarak, İslam kültür çevresinde insanın yaratılmışların en şerefli (eşref-i mâhlûkât) olduğuna dair hâkim bir söylem mevcuttur. Sümer, kavramın, İsrâ Sûresi'nin 70. âyetine referansla olduğunu belirtir. Fakat gerek ilgili sûre gerekse kitabın kalan kısmı ve hatta bir bütün olarak İslâm'ın kendisi baz alındığında ifadenin doğru kullanılmadığını, insanın yaratılmışların en şerefli olduğuna dair kesin bir bilgi olmadığını ifade eder (Sümer, 2023: 465). Nitekim, İsrâ Sûresi 70. âyette insana dair "Andolsun ki biz, insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Karada ve denizde taşıtlara yükledik ve temiz yiyeceklerden onları rızıklandırdık. Onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık." denmektedir (el- İsrâ, 17/70). İnsanın yaratılanlar arasında en şerefli olduğuna dair kanıt yoktur, buna karşılık, insan, diğer canlılarla eşit de görülmez. İnsana, yaratılanların birçoğundan üstün olarak yaklaşılır. Bununla beraber, Hristiyanlıkta olduğu gibi İslamiyet'te de ölümden sonra yaşam olduğuna ve insan ruhunun ölümsüzlüğüne ilişkin bir inanış söz konusudur. Ruhun ölümsüzlüğünün insana mahsus olarak görülmesi, onun hayvanlar da dahil olmak üzere diğer canlılara üstün olarak yaklaşılmasına imkân tanıyan bir diğer sebeptir.

⁴ Bu çalışma kapsamında insana atfedilen anlam/ değer konusunda İslamiyet ile Hristiyanlık arasındaki benzerliklere yer verilse de hayvanlara karşı davranış baz alındığında İslam'da hayvanlara karşı daha merhametli yaklaşıldığına dair bir görüş egemendir. Bkz. Paul Singer (2005), *Hayvan Özgürleşmesi*, Ayrıntı Yayınları ya da bkz. Ömer Obuz (2022), *Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Hayvan Katliamları ve Himâye: Kediler, Köpekler, Kargalar*. İletişim Yayınları.

Bu çerçevede İslam'da da Yahudilik'te ve Hristiyanlıkta olduğu gibi insanın biricikliğinden ve ayrıcalıklı konumundan bahsetmek mümkündür.

Aydınlanmada ise akıl ön planda tutulmuş, dinin egemenliği yerini aklın egemenliğine bırakmıştır. Tanrının otoritesi sorgulanmış ve birey Tanrının tahtına otururken insan merkezilik de modernleşmeci akıl ile merkezdeki konumunu keskinleştirmiştir. Bu dönemde, Descartes ile var olmak düşünmekle ilişkilendirilerek insanı düşünüyor olması üzerinden merkeze alan bir görüş hâkim olmuştur. “Bu felsefe doğrultusunda düşünme, dolayısıyla da var olma özelliği, sadece insanlara özgü olarak kabul edilmiş, insan olmayan canlılar ve cansızlar var olma özelliğinden yoksun bırakılmışlardır.” (Yılmaz, 2012: 130). Yine aydınlanmacı düşünürlerden Kant, etik derslerinde hayvanların kendi varlıklarının bilincinde olmadıklarını, onların sadece bir amaç için kullanılabilecek bir araç olduklarını söylemiştir (Singer, 2005: 278). Buna karşılık, Bentham ile paradigma farklılaşmıştır. Bu çerçevede sorulması gereken soru “Akıl yürütebiliyorlar mı?” ya da “Konuşabiliyorlar mı?” değil; “Acı çekebiliyorlar mı?” olmalıdır (Beyter, 26.02.2022). Hayvanların acı çekmeleri, akıl sahibi olup olmamasından ya da konuşup konuşmamasından daha önemlidir. Var olup olmama, bilincin olup olmaması ve acı çekip çekmeme tartışmalarının arasında hayvan konusuna dair önemli bir katkı da Derrida'ya aittir:

“... Derrida (1930-2004) Descartes'ın meşhur, ‘düşünüyorum, öyleyse varım’ sözüne gönderme yaptığı ‘The animal that therefore I am’ [Öyleyse olduğum hayvan] başlıklı denemesiyle çağdaş hayvan çalışmalarına büyük katkıda bulunmuştur. Derrida, Bentham'ın öne sürdüğü görüşün etik açıdan önemini kabul ederken, zira ‘hayvanlara boyun eğdirmede ulaşılan eşi benzeri görülmemiş seviyenin’ (2008: 25) farkındadır ve sorduğu temel soruyu derinlemesine inceler: ‘Acı çekiyorlar mı?’ diye sormak adeta, ‘Acı çekmeyi beceremiyorlar mı?’ diye sormak gibidir. Peki bu acizlik [impouvoir] nedir? Peki ya bu acizlikle gelen savunmasızlık?” (Garrard, 2020: 195).

Hayvan refahı / hayvan hakları ve hayvan özgürleşmesi perspektifleri üzerinden konuyu ele alan ve Kant'tan Bentham'a, Derrida'dan Haraway'e konunun felsefi boyutuna ilişkin güzel bir çerçeve sunan Kalaycı, hayvan kavramının kullanımında dikkatli olunması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Yazara göre “dile yerleşmiş olan insani kodları bozmak, hayvanlara reva gördüğümüz muameleyi meşrulaştıran ilişki biçimlerimizi dönüştürmek gerekmektedir. Hepsi de sıradan kötülükle damgalı pratiklerdir bunlar: tüketme, sahiplenme, bekçilik yapma, itlaf etme, ıslah etme, eğitme, sınai üretim, deneylerde, sporda ve sirklerde kullanma vd.” (Kalaycı, 2017: 96). *İnsan, Hayvan ve Ötesi: Türkiye’de Hayvan Çalışmaları* (2021) kitabında da kavram kullanımının

önemine dikkat çekilir. Bu çerçevede hayvan meselesinde önemli olanın yalnızca “insanların hayvanlarla kurduğu ilişki” olmadığının, bununla birlikte “insan kavramını[n] da sorunsallaştır[ıldığı]nın” altı çizilir (Özdoğan, Tatari ve Bilgin, 2021: 15). Örneğin “Derrida’ya göre ‘hayvan’ adlandırması, hem diğer canlılar karşısında insana hitap etme yetkisi ve hakkı verir hem de insanı onlar karşısında tanımlar ve kurar. Bu adlandırmadan kurtulma yolu olarak yeni bir sözcük türetir: *animot*.” (akt. Özdoğan, Tatari ve Bilgin, 2021: 15).

Donovan ise hayvan meselesinde önemli olanın dinleme olduğunu vurgulamaktadır. Zira duymak, dinlemekle mümkündür: “Hayvanları öldürmemeli, yememeli, onlara işkence etmemeli ve onları sömürmemeliyiz çünkü onlar böyle davranılmasını istemezler ve biz bunu biliyoruz. Eğer dinlersek onları duyabiliriz.” (Donovan, 1990: 375). Tüm bu pratiklere çekilen dikkatle birlikte, özellikle 20. yüzyılın sonları, hayvanlar hakkındaki farkındalığın artışına işaret eder. Bu yüzyılda insan merkezci anlatıların yavaş yavaş çözülmeye başladığı görülür. Yüzyılın ikinci yarısı, bir yandan ekoloji hareketine sahne olurken, diğer yandan, yüzyılın sonlarına doğru modern hayvan çalışmaları da disiplinler arası bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Akıllı ve Balcı da hayvanlara dair farkındalığın oluşmasında “özellikle 1970’lerde meydana çıkan modern hayvan hakları/özgürlüğü akımlarının” etkili olduğunu belirtmekte, “ancak bu farkındalığın 1960’ların sonu ve 1970’lerin başında gün yüzüne çıkmasındaki en önemli etken[in] gelişen teknolojinin de etkisiyle fabrika çiftçiliğinin yaygınlaşması ve bunun sonucu olarak da tıpkı emtia gibi kısa sürede toplu tüketim için ‘üretilen’ hayvanların içler acısı durumu ol[duğunu]” söylemektedirler (Akıllı ve Balcı, 2017: 128).

Ekoeleştirici de disiplinler arası bir çalışma olarak aynı dönemde ortaya çıkar. “Edebiyatta insanın doğayla olan ilişkisi çerçevesinde doğanın geri plana konulmasına karşı çıkan ekoeleştirici doğa, kültür, hayvan ve insan gibi kavramları hem ontolojik hem de epistemolojik olarak irdeleyerek insan-doğa ilişkilerinin edebî ve kültürel imgelemlerindeki temsillerini incelemektedir.” (Yazgünoğlu, 2024: 334). İlk defa William Rueckert tarafından 1978 yılında “*Literature and Ecology*” makalesinde kullanılan kavram, “ekoloji prensiplerinin edebiyata uyarlanması” şeklinde tanımlanmaktadır (Oppermann, 2012: 10). Rueckert’e göre ekoeleştirici, yeryüzünün bugününü ve geleceğini ilgilendiren en önemli disiplindir. (1978: 107).

Yavuz, ekoeleştirmenin ortaya çıkışında temel sebebin “sanayi devriminden sonra hızla artan fabrikalaşma ve buna bağlı olarak da ekolojik dengedeki bozulmaların giderek artması” olduğunu dile getirmiş, “insan, bir parçası olduğu doğanın tahribine daha fazla sessiz kalmamış ve geç de olsa bir hassasiyet

göstermiştir.” demiştir. Cheryll Glotfelty’nin oldukça yerinde ve anlamlı tanımlamasından hareketle;

“Basitçe söylemek gerekirse, ekoeleştiri, edebiyat ile fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Tıpkı feminist eleştirinin dili ve edebiyatı cinsiyet bilincine sahip bir bakış açısıyla incelemesi ve Marksist eleştirinin metin okumasına üretim biçimleri ve ekonomik sınıf bilincini getirmesi gibi, ekoeleştiri de edebiyat çalışmalarına yeryüzü merkezli bir yaklaşım getirir.” (Glotfelty, 1996: xviii).

Garrard da ekoeleştiriye “en geniş tanımıyla, insanla insandışı arasındaki ilişkinin insanlığın kültürel tarihi boyunca incelenmesi ve bizzat ‘insan’ kavramının eleştirel bir incelemesi” (2020: 17) şeklinde tanımlar ve onun, politik bir inceleme olduğunun altını çizer (2020: 16). Bu çerçevede ekoeleştirel yaklaşımın en temel politikasının yeryüzünün bir bütün olarak kıymetinin haiz olduğu bilinciyle hareket etme ve insana atfedilen kutsallığın yıkımı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, Bütüner de yaklaşımın “insanı değil, doğayı merkeze alan bir yaklaşım” olduğunu dile getirirken doğanın “arka plan olmaktan ziyade canlı bir varlık olarak yer alma[sı] gerektiğini söyler (Bütüner, 2021: 435-436).

Ekoeleştirel yaklaşım, temelde “ekolojinin birinci yasası olan ve her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğunu belirten bütünsel evren görüşüne dayanmaktadır” (Oppermann, 2012: 14). Buna göre, yeryüzündeki her şey birbiriyle bağlantılıdır. İnsanın tekliği ve biricikliği üzerine kurulu hümanizm ve modernleşmeci akıl bu sebeple eleştirilir. İnsan yalnızca varlıklar içerisinde bir varlıktır. Bütünün bir parçasıdır. Bütünün her bir parçasında gerçekleşen -olumlu ya da olumsuz olması fark etmeksizin- değişiklik, diğer parçaları da etkiler:

“Bütünsellik kavramı içerisinde doğada yaşamını sürdüren her birey varlığını diğer canlıların varlığına borçludur. ‘Doğadaki her şeyin birbirine bağımlılığı’ ilkesinden yola çıkarak her canlı bir birey olarak kabul edilip, bu bireyin kimliğinin ve karakterinin diğer canlılarla olan ilişkisi sonucu şekillenip ortaya çıktığı görüşü savunulmaktadır.” (Evernden, 1996: 93, akt. Bulut, 2005: 80).

Leopold, *Bir Kum Yöresi Almanığı ve Oradan Buradan Eskizler* adlı çalışmasında bu bütünselliği “biyotik piramit” üzerinden ele alır: “Bu piramidin en alttaki katmanı topraktır. Toprağın üstünde bitki katmanı, bitkilerin üstünde böcekler katmanı, böceklerin üstünde kuşlar ve kemirgenler katmanı vardır.” (2020: 225). Ekonomik faydasına bakılmaksızın her canlı “biyotik topluluğun birer üyesidir ve eğer bu topluluğun dengesi bütünlüğüne bağlıysa -ki ben [Aldo Leopold] öyle olduğuna inanıyorum- bu varlıkların yaşamlarını sürdürmeye

hakları vardır.” (2020: 222). Bu kapsamdan hareketle yazar “toprak etiği”nin gerekliliğine dikkat çeker. “Toprak etiği, topluluğun sınırlarını karaları, suları, bitki ve hayvanları, yani tüm toprağı kucaklayacak şekilde genişletir.” (2020: 215). Sistemin dengede kalması ve sürdürülebilirliği için yapılması gerekenleri şu şekilde sıralar:

“Toprağın uygun kullanımını yalnızca ekonomik bir sorun olarak görmekten vazgeçin. Her sorunu, ekonomik uygunluğunun yanı sıra etik ve estetik doğruluğu açısından da inceleyin. Bir eylem biyotik topluluğun bütünlüğünü, dengesini ve güzelliğini koruduğunda doğru, aksi takdirde yanlış bir eylemdir.” (2020: 234).

Dilek Bulut Sarıkaya da bütünsellik fikrini öne çıkararak ekomerkezci bir etik anlayışın gerekliliğine vurgu yapar. Ona göre, “insan merkezli düşünce tarzı yerine doğa merkezci (eco-centric) düşünceyi getirerek yeni bir çevre etiği oluşturmak ve insanların doğaya daha duyarlı yaklaşımlarını sağlayıp çevreye verdikleri en küçük bir zararın bile aslında kendilerine verdikleri zarar olduğunu anlatmaya çalışmak gerekmektedir.” (2012: 99). Ezgi Burgan, Haraway’dan ödünç aldığı “kimin yararına” sorusunun yol gösterebileceğine dikkat çekerken (2021: 53), Özge Aksoy Serdaroğlu da *Oktay Rifat’ın Şiirlerinde Hayvan Davranışları*’nı “çevreci eleştiri” üzerinden incelediği çalışmasında “insanın çıkarını yaşamın her alanında önceleyen ve insanın ‘eşref-i mahlukat’ ya da ‘zübde-i alem’ olduğunu öne sürerek doğanın sürdürülebilir geleceğini tehlikeye atan insan merkezci yaklaşımların köktenci bir biçimde sorgulanması gerek[tiğini]” söyler (2023: 106). Çalışması kapsamında, insanın hayvanlara yönelik önyargılarından ve kibirli bakış açısından kurtulmasının “hayvan ekolojisini tanıyarak” mümkün olduğunu ifade eder (2023: 107).

Bunlara ek olarak, “ekoeleştirimlere göre, ekosistemdeki tüm canlılar, değerleri insana faydalarından bağımsız olarak kabul edilmesi gereken bir bireydir ve her bireyin kimliğini diğer canlılarla olan ilişkisi şekillendirir.” (Oppermann, 2012: 15). Nitekim Young da ineklerin, koyunların, tavukların ve domuzların hayatını incelediği keyifli çalışması *İneklerin Gizli Hayatı*’nda hayvanların birbirinin aynı olduğu ve kendilerine aynı şekilde davranılmasını istedikleri fikrine karşı çıkar. Hayvanların beslenme, barınma gibi temel ortak ihtiyaçlarının olması ya da uygunsuz koşullarda yaşayıp birbirinin aynı gibi görünmeleri onları aynı yapmaz. Hepsi ayrı birer bireydirler. Birbirlerinden farklı kişilikleri ve karakter özellikleri vardır. Hayatta kalma içgüdüleriyle ortak ihtiyaçları olsa ve aynı davranış kalıplarını geliştirebilseler dahi birbirleriyle ilişkilerinde bireysellikleri dikkat çekicidir. Duygu ve davranışlarında da bu bireyselliği görmek mümkündür (Young, 2018). Bununla birlikte Young, farklı türlerin “insani standartlar”

üzerinden kıyaslanmasındaki insan merkezci bakış açısını eleştirerek şu anlamlı soruyu sorar: “Bir ineğin zekâsı onu inek olarak başarılı kılmaya yetiyorsa daha ne istenir?” (2018: 3).

Tom Regan ise *Hayvan Hakları Mücadelesi*’nde “içsel değer”e odaklanır (2002). Buna göre, “içsel değer, bir yaşamı yaşantılayan öznel için eşit ölçüde geçerlidir” ve hayvanlar, “yaşam tecrübesi olan öznel olarak” içsel değere sahiptirler (2002: 186). Bu perspektiften yola çıkarak “birbirimize karşı ödevlerimiz konusunda en iyi kurama ulaşmak için bireyler olarak eşit içsel değerimizi tanımamız gerektiğinden, akıl -duygular ya da hisler değil- bizi bu hayvanların eşit içsel değerini ve bununla birlikte saygıyla davranılma konusundaki eşit haklarını tanımaya zorlar.” (2002: 186).

Clarke ve Linzey, *Siyaset Kuramı ve Hayvan Hakları* makalesinde konuyu “Adalet, Hak ve Yükümlülükler” başlığında ele alır (2002: 84). Yazarlar, insanların hayvanlara karşı herhangi bir sorumluluğunun ya da yükümlülüğünün olup olmadığına ilişkin yanıtların dört temel tartışmadan oluştuğunu ifade etmektedirler: “Bunlardan biri, adaletin hayvanlarla dostluğu gerektirip gerektirmediği ve hayvanları böyle bir ilişkiden dışlamanın rasyonel olup olmadığı üzerinedir” (84). İkincisi, “eşit muamele” (85); üçüncüsü, “insanların hayvanlara yönelik ödev ya da sorumluluklarının tam olarak ne olduğu” (85); sonuncusu ise “hayvan hakları sorunu” (87) üzerinedir.

Konunun felsefi boyutunda düşünürler insan-hayvan ilişkisine dair farklı bakış açıları sunsalar da ekoeleştirici insan-doğa, insan-hayvan ilişkisinde sorumluluk fikrinden hareket eder. Buna göre, doğanın dengesini – üstelik kendi lehine olduğu sanısıyla – bozan insan, dengeyi korumak konusunda bir sorumluluğa sahiptir. Yaşanılan ekolojik kriz, ekosistemi tehdit etmektedir. Biyotik topluluğun bir üyesi olarak insanın sorumluluğuna dikkat çekmek bu nedenle elzemdir. Edebiyat ise bu duruma dikkat çekmenin önemli ve oldukça elverişli bir yoludur. Nitekim, “...İnsanlar doğal tahribatın açıklandığı bilimsel verilerde boğulmak yerine bir roman, hikâye ya da şiiri okumaya daha yatkındır. Dolayısıyla sanatın insan düşüncesine etki edebileceği gerçeği bu hareketin edebiyata yüklediği sorumluluğun temelini oluşturmaktadır.” (Yavuz, 2019: 247). Bununla beraber; “Edebiyat, düşünceyi ikili karşıtlıklar, belirli şemalar içine hapsederek algıyı da sınırlayan ve görülmeyen ‘kör noktalar’, duyulmayan ‘sağır noktalar’ yaratan baskın ‘bilinç’ biçimlerinin, söylemlerin dışında/ karşısında farklı bir bilinçlilik ve söylem yaratma gücüne sahiptir.” (Tekin, 2017: 251).

Lawrence Buell, *The Environmental Imagination* (Çevresel İmgelem) isimli çalışmasında, bir edebî metnin çevreci olup olmadığına karar vermek için beş temel parametrenin olduğunu belirtmektedir. Buna göre;

- “1. Eserde insanın dışındaki çevre bir arka plan değildir.
2. İnsanın tarihinin doğa tarihiyle iç içe olduğu bir mevcudiyettir.
3. İnsanın menfaati yasal olan yegâne menfaat değildir.
4. İnsanın çevreye karşı sorumlulukları eserin etik boyutunun bir parçasıdır.
5. Eserde çevrenin değişmezliği değil de bir süreç olduğu düşüncesi vardır.” (Akt. Yavuz, 2019: 250-251).

Bu çalışmanın inceleme nesnesi olan *Düz Dünyacılar* romanı da ekolojik duyarlılığa sahiptir. Roman, insanın ekosistemdeki yerini tekrar düşündürür, okuyucusuna ait olduğu canlı topluluğunun önemini gösterir. Bu kapsamda yazar, eseri aracılığıyla insanlarda oluşturduğu farkındalıkla ekolojik bilince sahip olmalarına imkân tanır. İnsanın ekosistemdeki yerini “eşref-i mahlûkât” mı “eş’şer-i mahlûkat” mı olduğu sorusu üzerinden tartışır. Bu açıdan roman; insan-insan, insan-hayvan, insan-doğa gibi dikotomilerle gerçekleşen çatışmalara karşılık güçlü bir insan merkezilik eleştirisi sunar ve bütünün önemine, bütünün yararına dikkat çeker.

2. SIRADANIN SIRA DIŞILIĞI / SIRA DIŞININ SIRADANLIĞI ARASINDA DÜZ DÜNYACILAR

“Her bir şey bir varlık, her bir varlık ayrı bir varlıktır ve bir ayrının diğer bir ayırdan ayrılığı yoktur.”

Tanzimat öncesinden 90'lara “*Türk Romanında Fantastiğin Serüveni*”ni (2018) inceleyen Moran, fantastik kavramının Todorov’un kitabından sonra “daha dar ve özgül bir anlam kazan[dığını]” söyler. Todorov’a göre fantastik, “olağandışı” ile “garip” arasında yer almaktadır. Ona göre, “Fantastik anlatının kahramanı da okuru da sahnelenen fantastik olayların doğaüstüyle mi, yoksa doğa yasalarıyla mı açıklanabileceğini kestiremez bir türlü ve sonuna kadar kararsızlık içinde kalır. ‘Fantastik’in özelliği bu kararsızlık halidir”. Kendisinin fantastik terimini yazıda Todorov’unkinden daha geniş biçimde ele aldığı şerhini düşerek terimi “gerçekçiliğin mekân, zaman, karakter kavramlarını, canlı cansız ayrımını tanımayan ve bildik dünyamızın ötesinde alternatif bir dünyayı işin içine katan anlatıların tümüne verilen bir ad olarak” ele alır (Moran, 2018: 60). Fantastik ile gerçekçilik arasında bir ayrım yapan ve başlangıçta gerçekçiliğin ön planda tutulurken fantastikten kurtulmak istendiğinin altını çizen yazar, 1980’lerden itibaren Latife Tekin, Orhan Pamuk, Mehmet Eroğlu ve Bilge Karasu

da dahil olmak üzere gerçekçilikten uzaklaşarak fantastiğe yönelme olduğunu dile getirir (2018: 74). Sezgin Kaymaz da fantastik türünün önemli yazarlarından. Ne var ki, o, fantastiğe yönelirken gerçeklikten uzaklaşmaz. Nitekim, *Sezgin Kaymaz-İsmail Güzelsoy ve Hakan Bıçakçı ile Fantastik ve Diğer Şeyler Üzerine* yaptıkları tartışmalarında Güzelsoy da gerçeklikle fantastik ilişkisinden şu şekilde bahsetmektedir: “Bizden bağımsız olduğunu düşünmek istediğimiz bir algı oyunudur gerçeklik. Alt sınırını ihtiyaçlar, üst sınırını kurmaca oluşturur. Gerçeklik hiçbir şeyden bağımsız olmadığı gibi hiçbir şeye mutlak bağımlı da değildir. Bu yüzden de gerçeklik fantastik olanın tersi değil tohumudur.” (Şahin, Öztürk ve Büyükarman, 2015: 229). Can Kozanoğlu ise “fantastiğin, absürdün ve gündelik hayat gerçekliğinin birbirlerini beslediği” (2018: 408-409) kitaplarıyla Kaymaz’ı “absürt edebiyat” içerisine dahil eder, bu dahli, Kaymaz’ın “hayat o kadar absürt ki, onu olduğu gibi yaşasan ancak bu kadar gerçek olabilir” lafıyla da onay bulur (Cabas ve Kozanoğlu, 24.01.2019). Romanın da bu tanıma uygun olduğu görülmektedir. Bir yandan, zamansal, mekânsal sınırlar ve kahramanlar açısından gerçeküstü öğeler barındıran eser, diğer yandan insanın bencilliği, bireyselliği, dünyanın merkezine kendini yerleştirip buradan da bir öteki var etmesi ve içeri ile dışarı arasında bir sınır çizip dışarısına da kendi dışında kalanı yerleştirmesi, kendi dışında kalana da yaşam hakkı ve alanı tanımaması gerçekliği bir aradadır. Yansıtılan sokağın gerçeğidir. Gündelik hayatın içerisinde, sıradanın sıra dışılığının, sıra dışının da sıradanlığının anlatısıdır. Buradan hareketle “gündelik hayat gerçekliği” kısmını detaylandırmak gerekmektedir. Kaymaz, gündelik hayatın gerçekliğini fantastik unsurlarla iç içe fakat oldukça gerçekçi bir şekilde sunmaktadır. Yazarın, bu çalışmanın öznesi olan kitabı, *Düz Dünyacılar* da dahil olmak üzere, bu denli gerçekçi bir anlatımının olmasında evini ve hayatını Alper, Sevinç, Şebnem, Nurettin vd. onca hayvanla paylaşmasının da etkisinin olduğu söylenebilir. Niyetim, kesinlikle, Kaymaz’ın kaleminin gücünü azımsamak, önemsiz görmek ve/veya göstermek değil. Tam da “görmek” ve “göstermek” kavramlarından hareketle, yazarın görmek ve gördüğünü, gördüğü şekliyle okura göstermek; görmek istediğini, olmasını gerekeni ise okura kitabı aracılığıyla iletme sorumluluğu vardır. Bu noktada gördüğü ile gösterdiği arasındaki fark, yazarın, gerçekliğe ne kadar mesafede olduğunun bir ölçütü sayılabilir. Romanda, hayvanların kişilik özelliklerinden davranış şekillerine, başlarına gelenlerden dillerine yansıyana baktığımızda görülen ile gösterilen arasındaki mesafenin oldukça kısa olduğu söylenmelidir⁵. Sokağın sesini bu kadar

⁵ Evini kalıcı olarak Nefes ve Mavi ile paylaşan, bugüne kadar birkaç canlıya geçici de olsa - Nefes’in kıskançlık krizlerinden fırsat kaldığı ölçüde- evde alan açmaya çalışan biri olarak ve ayaküstü, hal hatır sorarak ayrılanından başını sevdirmek için bekleyenine, maması bitince miyavına yetişemediysem ısrarla pencere tıklatanından başta kendisi olmak üzere yakın çevresine

iyi ve keskin duyurmasına neden olan bir ölçüde de o sesi her an duyuyor olmasıdır. Nitekim Kaymaz, Cabas ve Kozanoğlu ile söyleşisinde bu iddiayı destekler biçimde, hayatı paylaştığı hayvanlara dair şu açıklamada bulunur:

“Bazı romanlara konu olarak giriyor, kahraman olarak giriyorlar. Ama zaten hayatına yansımış o. Yani, hayatını onlarla yaşıyorsun. Onlar olmasa... Biz hep Hülya’yla birbirimize sorarız: ‘Ya bunlar olmasaydı, biz ne yapardık?’ diye. O kadar artık bütünleşmişsin ki, ne diyeyim yani, hava-su gibi... Evin çocuğu gibi bile değil onlar. Olmazsa olmaz, nefes alamazsın.” (Cabas & Kozanoğlu, 24.01. 2019).

Kaymaz’ın hayvanlarla ilişkisine ve kitaplarının türüne ilişkin bu genel değerlendirmeden sonra kitabın konusuna ve içeriğine dair şunları söylemek mümkündür: *Düz Dünyacılar*’da anlatılan Betül, Nejat ve Timuçin (kendi sesiyle Çümüçün) isimli üç köpeğin, düz dünyacı bir meleğin, araftaki merhumun ve Ereller Apartmanı sakinlerinin hikâyesidir. Roman, hayvanlara yönelik şiddetin boyutlarını, biçimlerini tartışmakta ve insanın bu şiddetteki failliğini göstererek okurun dikkatini doğaya, doğanın bir parçası olan hayvanlara çekmektedir. Romanda, insanın ekosistemdeki yeri, doğayı tahrip etme biçimi, hayvanlara karşı davranışları, sorumluluğu konularına odaklanılırken, okura sıklıkla bütünün önemi, insanın bütünün bir parçası olduğu, bütündeki her parçanın içsel bir değere sahip olduğu, var olduğu ve var olduğu için varoluş hakkı olduğu anlatılır. Bu çerçevede roman aracılığıyla, insanın benmerkezci davranan ve kendinden başkasının yaşam hakkı başta olmak üzere haklarını tanımayan kibirli tavrı eleştirilmektedir. İnsanı “eşref-i mahlûkat” olarak gören ve onu tüm varlıkların üstünde görme kibrine meşruiyet oluşturan anlayıştaki insan merkezci anlatı romanın bütününde eleştirilir. Bu açıdan romanı; insanlara bütün içindeki yerini, hayvanların sesi aracılığıyla insanın yarattığı tahribatı gösteren ve onun bir parçası olduğu doğaya karşı yükümlülüklerini hatırlatan bir “uyanış” çağrısı olarak görmek mümkündür.

Romanda, hamile bir köpek olan Betül’ün, çocuklarının fahri babası Nejat’la beraber, insandan uzak bir alanda doğum yapmak üzere çocukların biyolojik babası olan Timuçin’in tavsiye ettiği kuytuluğu arama sürecinde başlarına gelenler konu alınır. Bu süreçte birbirleriyle ve insanlarla karşılaşma şekilleri, insanların hayvanlara yönelik şiddeti, geçmişte maruz kaldıkları şiddet biçimleri çarpıcı ve sarsıcı şekilde anlatılır. Betül’le Nejat’ın kendi aralarında “Kırmızı Balık” şarkısını söyleyerek çıktıkları kuytu bir yer arayışı (2023: 31), Betül’ün Nejat’tan su istemesi ile başlayan Nejat’ın ona yardıma gelen Timuçin’le su bulma çabası; Nejat’ın,

---

de yaş mama aldırarak üzere markete kadar eşlik edip haraç kesenine, gözlemlene ve somut şekilde bağ kurma şansım olan tüm hayvanlardan yola çıkarak söylüyorum.

Betül'ün, Timuçin'in ve üçünün bebeklerinin sonunu getirecektir. İnsanın kendi dışında gördüğüne karşı yarattığı yıkımın ilk göstergesi, hayvanların kuytuluk arayışında ortaya çıkar. Nitekim romanda, doğum yapmak ve yavruları saklamak için kaçınılan tür, insandır. İnsanın, doğanın bir parçası olduğunu görmezden gelerek ve ona -aslında kendine de- karşı savaş açarak doğa aleyhine yaşam alanını genişletmesi ve ekosistemde yarattığı tahribat hem hayvanların suya ulaşmaya çalışmasıyla hem de binalar arasında kuytu bir yer bulma ihtiyacına karşılık böyle bir yeri bulmanın zorluğu ile anlatılır. Kırmızı balığa yapılan “kaç kaç, balıkçı seni tutacak” uyarısı -bu uyarı romandaki insan/hayvan çatışmasını göstermek bakımından da önemlidir- da roman boyunca dikkat çeken “burada bir şey yok, ama ne?” sorusu da romanın kahramanları olan köpekleri organize kötülükten uzak tutamaz. Bu eksende roman, insanın “recmin şehvetine” kapılıp ne kadar vahşileşebileceğini göstermektedir. İnsanın bencilliği ve kibri ile nasıl bütün aleyhinde hareket ettiği, bu minvalde yarattığı yıkım, roman boyunca Düz Dünyacı melek tarafından gösterilir. Bu çerçevede yazar, edebiyat aracılığıyla Fuat üzerinden insanlara seslenmektedir. Narcissus hikayesine tekrar dönersek, yazar edebiyat aracılığıyla okuruna suyu ve suyun yüzüne yansıyan bütünü fark ettirme girişiminde bulunmaktadır. Suyun yüzeyine yansıyanlar ise şu şekildedir:

Betül, okuması olmasa da entelektüel birikimi olan, Çankaya, zeki, süslü, havalı, romantik, çokça cilveli, biraz nazlı; insanlara karşı ise fazlasıyla iyimser “Golden” türü bir köpektir. Türünün tüm karakter özelliklerini taşır: sıcakkanlıdır, insanlara karşı hayli oyuncu ve sevecen yaklaşır. İnsanlar ne yaparlarsa yapsınlar, iyiliklerindendir. Neden kötü olsunlar ki, diye düşünür. Onlara her seferinde güvenmeyi tercih eder. Fuat tarafından terkedildiğinde, terk edildiğini idrak edemez. Fuat'ı beklemeye devam eder. Çocukların masum olmayabileceklerini de idrak edemez. O, Fuat'ı beklerken çocuklar, Betül'ün boynuna çöpten buldukları telli ipi geçirmiş, sonra da onu ağaca bağlayıp gitmişlerdir. Betül, büyüyüp geliştikçe ip derisine gömülüp irinli bir yaraya dönüşmüştür ama yine de insanların kötü olmalarına ihtimal vermez (2023: 114). Onu, çocuklar ağaca bağlayıp “çok işleri olduğu için” gittiklerinden bir gün sonra, yaşlı bir amca “kurtarmış”, başını okşayıp ipini çözmüş, sonrasında bir inşaata götürüp demire bağlayarak arkasına geçmiş ve Betül'ün “canını acıtmıştır”. Yaşadığı şiddeti, uğradığı tecavüzü adlandıramaz ve anlamlandıramaz Betül:

“Gene çok canı yanınca dayanamayıp çırpınmıştı bu çok, çok da bağırılmıştı. İşini bitirdikten sonra bunu orada bırakıp -kesin gene geri gelip gene güzel yiyecekler ve gene serin sular getirmek üzere- gitmişti amca. Ama bekle bekle o da yok. Bu çok üzülmüş, acaba başına bir iş mi geldi diye de çok merak etmiş, beklemiş beklemiş, bu sefer hiç çırpınmayacaktı eğer gelirse, neredeyse

sabaha kadar beklemiş, yeniden susayınca ipi de yeniden kemirmeye başlamıştı.” (2023: 125).

İnsanın kendini merkeze alıp kendi dışında gördüğüne yönelik şiddeti, baskısı, tahakkümü, zorbalığı ve zulmü yukarıda verilen alıntıda açıkça görülmektedir. Bununla beraber, Betül’ün bir özne olarak yaşadıkları, duygularının oluşu ve daha spesifik olarak *acı çekiyor* oluşu da çarpıcı şekilde resmedilmektedir.

Romanın bir diğer öznesi Nejat’tır. Nejat; altı yaşında, kırk sekiz numara ayaklı, siyah, aseksüel, cinsellik konusunda da tecrübesizliğince cahil, üçe kadar sayabilen, Betül’ün insanlara karşı iyimserliğinin aksine onlara hiç ama hiç güvenmeyen, onların ne kadar kötü olabileceklerini bilen, olabileceklerine defalarca şahit olan ve kötülüklerinin mağduru olan bir köpektir. Bu sebeple, insanlara karşı sürekli tedirgin ve temkinli yaklaşır. Onlara yanaşmaz, gecenin karanlığına hapseder kendini. Görülmek istemez. İnsanlardan uzak durur. Betül bir türlü Nejat’ın insanlara karşı bu “kötümser” düşüncesini anlayamaz. Ona göre “katır inadı”, “deve kini” vardır Nejat’ta:

“Tamam, muhakkak kötü şeyler geçmişti onun da başından, çok taş yemişti yanına böğrüne yazık, üstüne çok araba sürülmüş, çok hoşlanıp kıştlanmış, çok kovalanmış, yesin de ölsün gitsin diye önüne çok iğneli çörekler, zehirli kıymalar atılmış, sırf dövüştürmek için yetiştirilmiş, sahibinin tut tut tut, kıs kıs kıs dediğini ısırmaya çalışmaktan başka bir şey bilmeyen zavallı köpekler çok üzerine salınmış, çok hırpalanmış, çok incitilmişti, durduk yerde kin tutmuyordu o da tabii, belli bir haklılık payı vardı. Yok yok, belli bir haklılık payı demek haksızlık olurdu şimdi, çok büyük haklılık payı vardı, ama bir düşün be arkadaşım, niye bizi incitmiyorlar da seni incitiyorlar, niye bizle bir alıp veremedikleri yok da seninle var, di mi? Bir düşün; at kadar boyun var senin, zeplin kadar göğsün var, ağaç kadar kolların, bacakların, kar küreği kadar patilerin var, canavar korkar senden, insanlar nasıl korkmasın, korkuyorlar da ondan işte hep. Ödleri patlıyor senden Nejatçım, nasıl patlamasın.” (Kaymaz, 2023: 46-47).

Yukarıdaki pasajda dikkat çeken temel hususlardan biri türçülüktür. Yazar, Betül’ün sesiyle ve iki köpeğin insanlarla karşılaşma deneyimlerindeki farklılık üzerinden güçlü bir türçülük eleştirisi yapar. Betül’e ve aslında “niye bizi incitmiyorlar” “niye bizle bir alıp veremedikleri yok” sorularındaki ‘biz’in işaret ettiği türe gösterilen *teveccüh* Nejat’ın “at kadar boyu”, “zeplin kadar göğsü”, “ağaç kadar kolları”, “kar küreği kadar patileri” karşısında sönümlenir. Bu ikircikli tutum, kediyi-kuşu beslerken ineği-tavuğu yemeyi tercih eden iki yüzlülüğü ya da Golden türüne duyduğu sempatiye karşın Pitbull türüne yaşam hakkı tanımayan

türcü zihniyeti akla getirir. Bununla beraber, Nejat üstüne sürülen arabadan böğrüne yediği taşlara, önüne atılan zehirli kıymalardan iğneli çöreklerle şiddetin değişik biçimlerine maruz kalmıştır. İnsanla karşılaşmasında yaşadığı bu olumsuz deneyim, Nejat'ın davranışını şekillendirmektedir. Nitekim o, insanın kendini diğerlerinden üstün görüp, kendi büyüüne kapılıp öteki olarak gördüğüne karşı zalimliğinin farkındadır. Betül'ün iyimser yaklaşımına itimadı da yoktur:

“Çocukluğundan, akli erip de gözden yitmeye karar verdiği güne kadar yediği dayaklar olsun, yutmaya çalışıp ağız geniz kan içinde kaldığı iğneli çörekler olsun, yanına böğrüne yediği taşlar olsun, kafasına kâh atılan kâh vurulan demir çubuklar olsun, lütufmuş zannedip minnetle yiyip günlerce kan kustuğu top top zehirli kıymalar olsun yanına kâr kalmıştı tabii. Betül istediği kadar iyidir desin, gaddardı insan denen şey, vicdanı sağırdı.” (Kaymaz, 2023: 76).

Romanın dış çatışması insan/ hayvan üzerinden yansıtılırken; iç çatışma, iyimserlik ve kötümserlik üzerinden Betül ile Nejat arasında, buna ek olarak, karakter yapısı olarak da Nejat ile Timuçin arasında yer alır. Nejat, Betül'e aşiktir. Betül'ün de ona karşı duyguları vardır ama Nejat asexüel olduğu için Betül'le çiftleşemezler. Çocukların biyolojik babası olmasa da babadır Nejat. Babalığını o kadar kabullenir ki hatta, Betül “bir bir bir bir bir bir bir birinci” (2023: 110) bebeğini de doğurana kadar yarı heyecan yarı kaygıyla ama bir yandan kaygılandığı için de utanarak bebeğe kendisinin renginden geçecek bir siyahlık bekler.

Timuçin ise, adeta bir *Angara bebesi*dir. Şiveli ve peltek konuşmasıyla, sokaklara hakimiyetiyle, çapkınlığıyla ve *azgınlığıyla* bilinir. Nejat'ın iri bedeninin aksine hiç kimseyi kırmak istemeyen kibar ve *beyefendi* kişiliğine karşılık; Timuçin, ağzının bozukluğuyla, biraz küfürlü biraz argo konuşmasıyla, biraz da “Abi ben çitleşirim gerisine garışmam, Bebeleri istiyorsan da buyur senin olsun” (Kaymaz, 2023: 70), diyebilen kayıtsızlığı ve kaygısızlığıyla yer alır romanda. Daha sonraları dost olacak olsalar da Nejat'ın gözünde Timuçin “Buz beyazı postlu, dik kulaklı, feldir gözlü, sırpata, şikirsiz, çakal çukal bir şeydi[r].” (2023: 98).

Hayvanların ana karakter olarak yer aldıkları, isimlerinden konuşma, hissetme ve davranış şekillerine birer birey olduklarının altı çizilen ve hayvanlara yönelik şiddetin ana konuyu oluşturduğu roman, “Uyandırıldı varlık. Kimin uyandırdığını bilmiyordu.” (2023: 7) cümlesiyle başlar. Türünün aksine var olmasıdır önemli olan. O, tüm varlıklar arasında bir varlıktır. Bütünün içinde diğerleriyle eşit bir parçadır. Hiyerarşik olarak bütünün kalanına karşı üstünlüğü ya da aşağılığı yoktur. “Susuz köyünden geç[miş], yokuşa vur[muştur]” sonra gözü kararıp beyni zonklasa ve bayıldığını sansa da varlık, ölmüştür (2023: 10).

Berzâh âleimidir burası, “herkesin geldiği yer”dir. Uyandığında yanında bir Düz Dünyacı vardır. Düz Dünyacı “kâlubela’dan kıyamete, kıyametten ebediyete sonsuz bir varlık[tır]” (2023: 17). Garrard, kıyametin medeniyetin doğuşundan itibaren en etkili, en önemli olaylarından biri olduğunu ifade eder. Kıyamet hem Doğu’da hem de Batı’da kültürel belleklerde yer almış ve cezadan inanca, kurtuluştan arınmaya pek çok farklı öge ile insanı etkilemektedir. “...Herkesi harekete geçirebileceği için “duygusal yönü baskın bir referans sistemi” kurabilir (Garrard, 2020: 149). Kitabın bir insanın ölümü ve kıyamet fikri ile başlaması dikkat çekicidir. Birincisi, insanın ölümü aslında insanın kutsallığını öldürmek anlamına da gelebilir ki, romanda insan “baksa baksa gördüğüne bakan, sadece gördüğünü gördüğü için de her şeyi gördüğünü zanneden bir abd-i âciz” olarak ele alınır (2023: 40). Ayrıca romanda, varlığın uyandırılarak başlaması da aslında insana yapılan bir uyanış çağrısı olarak düşünülebilir. Hiçbir şey için çok geç olmadan, sona gelmeden, bütünü bir parçası olduğunun, yalnız olmadığının farkında ol ve ona uygun yaşa çağrısıdır bu. Buna karşılık, Düz Dünyacılar’ın böyle bir sorumluluğu yoktur:

“...Dünya varlıklarının hakkını korumak Düz Dünyacıların üstüne vazife değil, onlara hak da değildir katiyen, çünkü debelenmek de, diğer varlıkların hakkını çiğnemek ve diğer varlıklar tarafından hakkı çiğnenmek de düpedüz bir varoluş hakkıdır ve Düz Dünyacıların haklara doğrudan müdahale etmesi, varlıkların dünyada sürdürdükleri hayat içindeki iş ve oluşlara dokunması, yapan yaptığını yapmakta istediği kadar haksız olsun, karışması yasaktır. Dümdüz bakar onlar sadece, bakar, kaydeder ve bahse konu varlığın dünyada sürdürdüğü hayatın mola zamanını kollarlar. Mola zamanı, yani berzah, yani ölüm.” (Kaymaz, 2023: 27).

Düz Dünyacıların sadece bakmakla, olanı kaydetmekle yükümlü oluşu, bunun dışında herhangi bir sorumluluğunun olmamasına iki açıdan yaklaşmak mümkündür: Birincisi, yeryüzünde varlıklar içerisinde doğal dengeyi gerçekleştirdiği müdahalelerle, yarattığı yıkım ve tahribatla ekolojik krize neden olan faktör insandır. Bu nedenle faal olarak sorumluluk alması ve kendi dahil *bütünü* yararına olacak şekilde davranması gereken de insandır. İkincisi, Düz Dünyacı meleğin bakıyor olmasındaki “kayıtsızlık”, insanın doğaya verdiği tahribata karşı insan kayıtsızlığına işaret etmektedir. Bu açıdan roman, orman yangınlarından türlerin yok edilmesine kadar pek çok alanda kaynak tüketimine, bozulmaya ve sonun gelişine zemin hazırlayanlara karşı sessiz kalanlara yönelik bir faillğe çağrı olarak nitelendirilebilir. Düz Dünyacı melek “berzah alemi”ndedir. Bu nedenle sessizliği anlaşılardır. Ancak yerkürede yaşayan varlıklar olarak insanın yarattığı yıkıma son vermesi, etik davranması ve sorumluluk alması gerekmektedir.

Fuat'a ölüm haberini veren de Düz Dünyacılar Departmanı'nın meleğidir. Düz Dünyacı demenin ne demek olduğu, önemli olanın varlık olduğu, varlık için de var olma hakkının, yaşam hakkının önemi şu cümlelerle dile getirilir:

“Sonluluğa ahraz ve kördür Düz Dünyacı idrak bakımından. Son yok, son olmadığı için de baş yoktur anlağında; yaşam dümdüz akıp gider. Var olan her şeyi varlık, varlık olan her şeyi de sonsuz varlık diye bilir, taşı solucandan, solucanı meşe palamudundan, meşe palamudunu insandan, insanı hayvandan, hayvanı kendi varlığından farklı, aşağıda veya yukarıda göremez, tembihlenmiştir. Hem de bizzat Cebrail tarafından.

Ona tembihlenen şudur: ‘Her bir şey bir varlık, her bir varlık ayrı bir varlıktır ve bir ayrının diğer bir ayırdan ayrılığı yoktur. Doğal olarak da her bir ayrı varlığın birbirinin tıpatıp aynı olan varoluş hakkı vardır.’ (Kaymaz, 2023: 17).

Her varlığın bir içsel değere sahip olduğu ve bu nedenle yaşam hakkı başta olmak üzere haklarının olduğu ve bu hakların tanınmasının gerekliliği alıntıda da görülmektedir. Ekoeleştirinin temel ilkelerinden olan ve her varlığın birbiriyle eşit olarak görüldüğü bütünsellik, “Taşı solucandan, solucanı meşe palamudundan, meşe palamudunu insandan” ayırmayan eşitlik ve bütünsellikte verilir. Ekoeleştirinin çıkış noktası olan insan merkezçiliğin reddiyesi ise kitap boyunca devam eden “eşref-i mahlûkat” / “eş’şer-i mahlûkat” dikotomisinde görüleceği gibi alıntılanan pasajda da fark edilmektedir. Buna göre, insana atfedilen bir üstünlük ya da kutsallık söz konusu değildir, olmamalıdır. İnsan tüm varlıklar arasında yalnızca bir varlıktır. Her bir varlığın ayrı bir varlık olması dolayısıyla ayrı bir varlıktır. Var olduğu için de varoluş hakkı vardır. Bu hak, yalnızca ve yalnızca var olmak dolayısıyla olduğundan, bilince sahip olup olmama ya da acı çekip çekmeme gibi başka bir koşula bağlı değildir. Öylesine önemlidir ki, varoluş hakkı, “Düz Dünyacılar Departmanı bilcümle Varlık Haklarına bak[ar]. Eşek köpek kuş balık insan ayrımı gözetmeden” (2023: 21). Düz Dünyacılar bu çerçevede, “bizatihi insan tarafından, yekten insan tarafından, sadece insan tarafından, ille de insan tarafından çiğnenen Varlık Haklarına bakar.” (2023: 81). İnsanın bir parçası olduğu bütüne karşı duyarsızlığını, acımasızlığını, bütünün hakkını nasıl gasp ettiğini kaydeder ve gösterir. Bütün önemlidir. Bu sebeple hakları türüne ya da cinsine göre, kadın hakları, işçi hakları, hayvan hakları, insan hakları vb. ayırmaz. Varlıkların, var oldukları için varoluş hakkı vardır (2023: 21).

Düz dünyacıların dili de bütünsellik fikrini göstermek için önemlidir: “Varoluşun kadim varlıkları olarak biz Düz Dünyacıların konuştuğu dil de varoluşun kadim dilidir elbette, Arapça olacak hâli yok, ama bildiğimiz dil hepsidir; dün konuşulmuş, bugün konuşulan, yarın konuşulacak dillerin hepsi.” (2023: 25). Eşitlik fikri burada da açıkça görülmektedir. Ayrım yapılmaz ya da

herhangi birinin diğerine üstünlüğü iddia edilmez. Bütünsellik ilkesi hâkimdir. Romandaki “hayat” anlayışı da bu bütünselliği ve varlıklar arasındaki birbirine bağlılığı yansıtır. “Hayat denen Hereke halısının birbirine ilmeklenmemiş düğümü yoktur, onun bununla alakası yok diyebileceğin bir şey yok, şu şunun başlangıcı değil, zaten şu da şunun devamı değil diyebileceğin hiçbir şey yoktur.” (2023: 34). Bu çerçevede,

“Kurt çakal bir, börtü böcek bir, çalı çiçek bir, dal budak bir, ağaç orman bir, orman insan bir, her şey birdir meğer. Biri var diye vardır öbürü, biri yoksa öbürü de yoktur. Her şey tektir, yekparedir. Her şey birbirinden ibarettir ve her şeyden öte ne varsa gene birbirinden. Hesap çok basit: Kendisi olan şey, hepsi olan şeydir aynı zamanda. Çünkü o da bütündür bu da bütün, o bütünden çıkart bu bütünü, geri ye kalan yine aynı bütün, ekle çıkarttıklarını, yine o bütün. Anladın mı şimdi?” (Kaymaz, 2023: 200).

O bütün sebebiyledir ki, aslında yapılan ufak bir kötülük de birbirine bağlı olarak büyük bir kötülüğün parçasıdır. Kendi dışındaki varlıkların haklarını yok sayan, taammüden kötülük yapan tek tür ise insandır. İnsanın yerküreye verdiği zarar ve ekosistemde yaratmış olduğu tahribattaki failliği ve diğer türler arasındaki yerine romanda şu şekilde yer verilmektedir:

“Börtü böceğin hakkını çiğneyen de insan, hayvanın hakkını çiğneyen de insan, ağacın hakkını çiğneyen de insan, taşın toprağın havanın iklimin hakkını çiğneyen de insan ve elbette insanın hakkını çiğneyen de insan. Ayı ininin önüne çim ekip sırf gönlü şenlensin diye oluk oluk su harcar mı mesela, aslan şöyle ayaklarını uzatıp rahat rahat manzara seyretmek için ağaç kesip çekyat yapar mı, porsuk zengin olmak için altın arar mı, köpek oturduğu sokağa kepçeyle girip evini barkını yıkar da apartman dikeceğim diye seni uzaklara sürer mi? Sürmez, etmez, tutmaz, hiçbir hayvan taammüden kötülük yapmaz.” (Kaymaz, 2023: 82).

Bilinçli şekilde kötülüğü yapan ve hatta organize kötülükte bulunan, doğayı kendi çıkarları uğruna -ya da kendi çıkarına olduğu sanısıyla demek daha doğru tüketen, sömüren, katleden tek canlı türü, insandır. Bu nedenle üyesi olduğu biyotik topluluğa zarar veren, doğanın dengesini bozan failliğine karşı sorumluluk alması gereken de yine insandır.

Roman, recmin şehvetine kapılan bir grup insanın, Ereller Apartmanı sakinlerinin elleriyle gerçekleştirdiği organize kötülüğü ile sonlanır. Bu çerçevede, insanın “eşref-i mahlûkat” olarak görülmesinin, meleklerin dahi ona secde ettiği, kâmil insan anlatısına karşı çıkar Kaymaz. Kâmil olan, mükemmel olan, insan dışındakilerdir. İnsan ancak “eş’şer-i mahlûkat”tır (2023: 83). İnsan dışındakiler,

insan var olmasa da var olmaya devam edecek olanlar sırf insanın “paşa gönlü öyle istedi diye [insandan] dolayı varlığını sürdüremez hale gel[mektedir].” (2023: 74). Bu çerçevede insan kibrini ve bu kibre sebep olan anlatıları bırakarak ekosistemi dinlemeli, görebilmeli, anlayabilmeli ve tanıyabilmelidir. Daha yaşanılabilir bir yaşam ancak bu şekilde mümkündür.

3. SONUÇ

“Yaralıyız lan, kolumuz parça parça, hiç mi vicdanınız yok!”

Bulundukları evlerde -döküldüğü gerekçesiyle- tüyleri kesilenler, azarlananlar, dayağa maruz kalanlar, aç bırakılanlar, aç bırakılıp yiyecek bulamadığı için barınaktaki diğer hayvanların etini yemek zorunda kalanlar, tecavüze uğrayanlar, barınaklarda katledilenler, ağaçlara asılanlar, kuyrukları kafaları kesilenler, sosis-salam gibi yiyeceklerin içine konulan ilaçlarla zehirlenenler, arabayla kasten defalarca üzerinden geçilerek öldürülenler, spor ve düğünden kurbana geniş bir yelpazede kutlama/kutsama uğruna öldürülenler, üretilenler, deneylerde kullanılanlar, ticareti yapılanlar... Ev içinden sokaklara, hayvanat bahçelerinden barınaklara hemen her gün hayvanlara yönelik yeni bir şiddet biçimine, organize bir kötülüğe tanık oluyoruz. İnsanın suyun yüzünde yalnızca kendini gördüğü, kendi dışında kalana da kör olduğu ve sırf yapabiliyor olduğu için kendine hak gördüğü, Kaymaz’ın deyişiyle “Asmayalım da Besleyelim mi Kanunu” çerçevesinde kötülük yasalaştı. Düz Dünyacılar kanun meclisten geçmeden basıldı. Tanıl Bora ile yaptığı söyleşisinde Kaymaz, kendisine “Amma abartmışsın” diye çatanlar olduğundan bahseder ve ekler:

“Hâlbuki ben gördüğüm şeylerin yüzde beşini filan yazmıştım en fazla. Kendini güvende hissettiği, müstahkem bir yerde gördüğü anda hayvanların başına taş yağdıran melek gibi çocuklar görmüştüm, zehirleyerek öldürdüğü sokak köpeğinin başında sakız çiğneyerek komşu kadınla çene çalan komşu kadın görmüştüm, yavru köpekleri çuvala doldurup boğan adam görmüştüm, daha gözü açılmamış bir kedi yavrusunu ölünceye kadar kaldırıp kaldırıp yere çalan genç kız görmüştüm, karnı burnunda sokak kedisini tekmeleyerek öldüren hırsını alamayınca da ölününün başına gidip bastonuyla defalarca vuran ak sakallı amca görmüştüm. *Düz Dünyacılar* durduk yere değil, böyle böyle mülhem olmuştu.” (Bora, 26.05.2024).

Tüm bu gördüklerinin arasında Kaymaz, gördüklerini göstermek ister. Yalnız olmadığımızın, kâinatın, insanın hizmetine vakfedilmediğinin altını çizer. İnsanın yer yüzünün bir parçası olduğunun, tüm varlıklar içinde yalnızca bir varlık olduğunun hatırlatmasını yapar. İnsanın da insan dışının da dışarıda görülmemesi gerektiğini, dışarıyı diye bir şeyin olmadığının görülmesini ister. Tüm canlıların yalnızca var oldukları için var olma hakkının olduğunu defaatle dile getirir. Bu

çerçevede, hayvanları ana karakter yaparak karakterlerinin kişiliklerinden seslerine ayrı birer birey olduklarının altını çizer. Hayvanlara yönelik şiddeti konu alarak hayvanlara ses olur. Seslerinin duyulmasını istedikleri ise yalnızca hayvanlar değildir. Yazar kalemi aracılığıyla hayvanlara ses olsa da onların sesi aracılığıyla bütün bir ekosisteme dikkat çeker. Bunu yaparken taşı meşe palamudundan ayırmadığı gibi meşe palamudunu da insandan ayırmaz.

Yukarıda ekoeleştirelinin ne'liğine ilişkin tartışmayı insanın kim'liği üzerinden yürütmeye ve insanı eşref-i mahlûkat olarak görüp göstererek biricikleştiren anlatının insan merkezci söyleme nasıl meşruiyet kazandırdığını anlatmaya çalıştım. Tanrı'nın insana ruhundan üflemesine ve meleklerin kendisine secde ettiğine dair âyetler, bununla birlikte, ölümden sonra yaşamın olduğuna dair inanç ve insan ruhunun ölümsüzlüğüne dair dinî öğreti, aslında bu meşruiyeti sağlamada etkindirler. İnsanı merkeze alan anlatı Aydınlanmacı akıl ile de bir süreklilik kazanır. Buna karşın ekoeleştiri, insan merkezli bakış açısını reddederek yeryüzü merkezli, biyomerkezli bir yaklaşımı hedefler. Bütünsellik ilkesiyle hareket eder ve bütüne bilinçli olarak zarar veren, taammüden ve organize kötülük yapan tek canlı türünün insan olduğundan hareketle insana bozduğunu düzeltme sorumluluğunu verir. *Düz Dünyacılar* da bu çerçevede insanlara sorumluluk almaları gerektiği konusunda çağrıda bulunan, insanları kapıldığı şehvetten uyandırmaya, büyüden arındırmaya çalışan bir romandır. Doğanın ön planda olduğu, insanın menfaatinin yegâne menfaat olarak görülmediği, hayvanların ana karakter olduğu, bütünün bir parçası olduğumuz vurgusunun sıklıkla yer verildiği kitap suyun yüzeyine yansıyan bütünü fark etmek, bizzat suyun da kıymetini bilmek açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

Akıllı, Sinan ve Adem Balcı (2017), “Biz Kim *Oluyoruz?* Hayvan Hakları/Özgürlüğü Savunuculuğu ve İnsan Merkezilik Paradoksu”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Faunaya Ağıt: Hayvan, 82: 119-142.

Akıllı, Sinan ve Mustafa Şahiner (2003), “Yeşil Bir Bakış Açısından Edebiyat Eleştirisi Eko-eleştiri”, *Kırsal Çevre Yıllığı*: 7-15.

Aksoy Serdaroğlu, Özge (2023), “Oktay Rifat'ın Şiirlerinde Hayvan Davranışları”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 15 (30): 103-122.

Arıkan, Engin (2020), “Çevreci Düşünce ve Çevre Hukuku İçin Radikal bir Kılavuz: Arne Naess’in Derin Ekoloji Yaklaşımı”, TAÜHFD: 191-220.

Beyter, Taner (26.03.2022), “‘Acı Çekebilirler mi?’ Bentham’ın Hayvanlara Karşı Sorumluluklarımıza Dair Görüşleri-Daniel Weltman”, <https://onculanalitikfelsefe.com/aci-cekebilirler-mi-benthamin-hayvanlara-karsi-sorumluluklarimiza-dair-gorusleri-daniel-weltman/> (30.03.2025).

Bora, Tanıl (26.05.2024), “‘Hem yaşam alanlarına kâbus gibi çok, hem de yeni ve zararlı bir canlı türü bulmuşsun gibi ad tak, sokak hayvanı de...’ Sezgin Kaymaz’la ‘Sokak Hayvanları’ ile ilgili Yasa Tasarısı Üzerine Söyleşi”, <https://birikimdergisi.com/guncel/11757/hem-yasam-alanlarina-kabus-gibi-cok-hem-de-yeni-ve-zararli-bir-canli-turu-bulmussun-gibi-ad-tak-sokak-hayvani-de> (01.03.2025).

Bulut, Dilek (2005), “Çevre ve Edebiyat: Yeni Bir Yazın Kuramı olarak Ekoeleştiri”, Littera, 17: 79-89.

Bulut Sarıkaya, Dilek (2012), “Gılgamış Destanına Eleştirel Bir Bakış”, Oppermann, Serpil (Ed.), Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat (Ankara: Phoenix Yayınları): 93-129.

Burgan, Ezgi (2021), “Hayvan Çalışmalarını Cinsiyetlendirmek: Yayla Coğrafyasında Geçitler, Kesişimler ve Değişik Düzenler”, İnsan, Hayvan ve Ötesi: Türkiye’de Hayvan Çalışmaları (İstanbul: Kolektif Kitap): 35-68.

Bütüner, Şahin (2021), “Çevre Bilinci Oluşturmada Türk Mitolojisinin Rolü: Dede Korkut Hikayelerine Ekoeleştirel Bir Yaklaşım”, Türk Dünyası Araştırmaları, 129 (255): 433-448.

Cabas, Mirgün ve Can Kozanoğlu (24.01.2019), “‘Sezgin Kaymaz’, İlk Sayfası”, <https://open.spotify.com/episode/1go6noWJgWJJ1F6xn9rjE2?si=JRvbQLUTVGMBHti3m5Dw> (01.03.2025).

Clarke, Paul A. B. ve Andrew Linzey (2002), “Siyaset Kuramı ve Hayvan Hakları”, Hayvan: İmge, Simge, Gerçeklik, Cogito, 32: 78-89.

Donovan, Josephine (1990), “Animal Rights and Feminist Theory”, Signs: Journal of Women in Culture and Society, 15 (2): 350-375.

Garrard, Greg (2020), Ekoeleştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar (İstanbul: Kolektif Kitap).

Glottelty, Cheryl (1996), “Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis”, Glottelty, Cheryl ve Harold Fromm (Eds.), The

ecocriticism reader: Landmarks in Literary Ecology (United States: University of Georgia Press): xv-3.

Kaymaz, Sezgin (2023), Düz Dünyacılar (İstanbul: İletişim Yayınları).

Kalaycı, Nazile (2017), “Hayvan: Tür mü Birey mi?”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Faunaya Ağıt: Hayvan, 82: 81-97.

Kozanoğlu, Can (2018), Bıçkın ve Ağlak- Yeni Türkiye’nin Hikayesi (İstanbul: Can Yayınları).

Kuru, Kübra (2022), “Ekoeleştirel Perspektiften Edebiyat Alanında Hayvan Çalışmaları”, bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2 (3): 43-54.

Leopold, Aldo (2020), Bir Kum Yöresi Almanığı ve Oradan Buradan Eskizler (Çev. Ufuk Özdağ) (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).

Moran, Berna (2018), Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3 (İstanbul: İletişim Yayınları).

Naso, Publius Ovidius (2020), Dönüşümler I-XV (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).

Obuz, Ömer (2022), Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e Hayvan Katliamları ve Himaye: Kediler Köpekler Kargalar (İstanbul: İletişim Yayınları).

Oppermann, Serpil (2012), “Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünyası ve Bugünü”, Oppermann, Serpil (Ed.), Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat (Ankara: Phoenix Yayınları): 9-59.

Özdağ, Ufuk (2017), Çevreci Eleştiriye Giriş: Doğa, Kültür, Edebiyat (Ankara: Ürün Yayınları).

Özdoğan, Kiraz, M. Fatih Tatari ve Ali Bilgin (2021), İnsan, Hayvan ve Ötesi: Türkiye’de Hayvan Çalışmaları (İstanbul: Kolektif Kitap).

Regan, Tom (2002), “Hayvan Hakları Mücadelesi”, Hayvan: İmge, Simge, Gerçeklik, Cogito, 32: 172-178.

Rueckert, William (1996), “Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism”, Glotfelty, Cheryl & Harold Fromm (Ed.), The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology (United States: The University of Georgia Press): 105-123.

Singer, Paul (2005), Hayvan Özgürleşmesi (İstanbul: Ayrıntı Yayınları).

Sümer, İdris Sami (2023), “Bir Retorik Olarak İnsanın ‘Eşref-i Mahlûkât İddiası (İsrâ Sûresi 70. Âyeti Bağlamında)”, Marifetname, 10 (2): 435-468.

Şahin, Seval, Banu Öztürk ve Didem Ardalı Büyükarman (2015), “Sezgin Kaymaz- İsmail Güzelsoy ve Hakan Bıçakçı ile Fantastik ve Diğer Şeyler Üzerine”, Edebiyatın İzinde/ Fantastik ve Bilim Kurgu (İstanbul: Bağlam Yayıncılık): 229-233.

Şakacı, Bilge Kağan ve Merve Günesen (2023), Derin Ekoloji ve Derin Ekolojinin Düşündürdükleri, Akademik Düşünce Dergisi: 67-83.

Tekin, Nuray (2017), “Edebiyatta Hayvan Temsili, Yokluk Olarak Varoluş”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Faunaya Ağıt: Hayvan, 82: 245-252.

White, Lynn (1967), “The Historical Roots of Our Ecological Crisis”, Science, 155 (3767): 1203-1207.

Yavuz, Yasin (2019), “Edebiyat ve Ekoeleştiri: Latife Tekin’in Manves City ve Sürüklenme Adlı Romanları”, Edebi Eleştiri Dergisi, Eleştiri Kuramları Özel Sayısı, 3 (3): 245-259.

Yazgünoğlu, Kerim Can (2024), “Ekoeleştiri Nedir? Ekolojinin Aynasından Edebiyat Eleştirisine Bakmak”, Söylem Filoloji Dergisi, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri Özel Sayısı: 334-355.

Yılmaz, Zümre Gizem (2012), “Yaşar Kemal ve Orman Yangınları”, Oppermann, Serpil (Ed.), Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat (Ankara: Phoenix Yayınları): 129-171.

Young, Rosamund (2018), İneklerin Gizli Hayatı (İstanbul: Domingo Yayınları).